

Levenslang leren: participeert iedereen wel in gelijke mate?

Myriam Vanweddingen

Studiedienst van de Vlaamse Regering

D/2010/3241/482

Samenvatting

Aan de hand van de survey 'Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen' wordt de deelname van de Vlaamse bevolking aan bijkomende opleiding(en) tussen 2002 en 2010 in beeld gebracht. Niet alleen de globale opleidingsparticipatie wordt onderzocht, maar ook de ongelijke deelname naargelang een aantal achtergrondkenmerken. Door deze ongelijke participatie van verschillende groepen tegenover elkaar te plaatsen, kunnen er bovendien enkele opleidingskloven berekend worden. Zo nemen vrouwen, ouderen, laaggeschoolden, niet-beroepsactieven en mensen met een functiebeperking minder deel aan bijkomende opleidingsactiviteiten.

Inleiding

Om vlot mee te kunnen in een snel veranderende kennissamenleving is het belangrijk om *een leven lang te leren*. Het gaat hierbij zowel over arbeidsmarktgerelateerde opleidingen als niet-arbeidsmarktgericht leren waar de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling centraal staat.

Levenslang (en levensbreed) leren is een thema dat al geruime tijd op de regionale en Europese *beleidsagenda's* staat. Zo werd op Europees niveau op de Top van Lissabon in 2000 vooropgesteld dat tegen 2010 12,5% van de bevolking tussen 25 en 64 jaar bij- of nascholing zou volgen. In Vlaanderen werd deze doelstelling overgenomen in het Pact van Vilvoorde. In het daaropvolgende Pact 2020 wordt de lat nog wat hoger gelegd: tegen 2020 moet 15% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd aan levenslang leren deelnemen.

Volgens de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) van de FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) nam in 2009 7,4% van de 25-64-jarigen deel aan een opleiding voor het werk of privédoeleinden. Dit aandeel vermindert al enkele jaren en ligt nog een stuk onder de 12,5%-Lissabondoelstelling tegen 2010 en de 15%-norm uit het Pact 2020. Achter de globale opleidingsdeelname gaan bovendien verscheidene ongelijkheden schuil.

Voorliggend webartikel maakt gebruik van de survey 'Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen' (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) om de *(bijkomende) opleidingsparticipatie van de Vlamingen* tussen 2002 en 2010 te onderzoeken. Eerst komt de evolutie van de globale deelname aan (bijkomende) opleidingsactiviteiten kort aan bod. Een schets van de opleidingsdeelname naargelang achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, arbeidsmarktstatuut en functiebeperking laat vervolgens toe om aan te geven wie meer of minder meedoet. Door de ongelijke opleidingsparticipatie van verschillende groepen tegenover elkaar te plaatsen, kunnen er eveneens een aantal kloven in de opleidingsdeelname berekend worden. Alvorens de onderzoeksresultaten te presenteren, wordt er eerst een beknopte toelichting gegeven bij de gehanteerde databron en methode. Tot slot worden de belangrijkste elementen nog eens op een rijtje gezet.

1. Data en methode

De survey 'Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen' is een meetinstrument dat in opdracht van de Vlaamse Regering door de Studiedienst van de Vlaamse Regering ontwikkeld werd. Het ganse proces en de methodologie van deze survey wordt uitgebreid gedocumenteerd (Carton e.a., 2007). Sinds 1996 wordt er jaarlijks bij een representatief staal van 1.500 Nederlandstaligen tussen 18 en 85 jaar, wonende in het Vlaamse Gewest of in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, via face-to-face interviews gepeild naar hun opvattingen, houdingen en verwachtingen. Vanaf 2009 is er geen leeftijdsgrens naar boven meer en vervalt de (Belgische) nationaliteitsvereiste.

De SCV-survey bevat naast jaarlijks terugkerende achtergrondvariabelen en vragen rond sociale relaties, vragen die om de 2 à 3 jaar worden herhaald en een jaarlijkse variabele module met vragen over een actueel beleidsrelevant thema. Zo ging het bijvoorbeeld in 2007 over thema's als levenslang leren, internetgebruik, politiek en overheid, leesgedrag en privacy. Levenslang leren werd eveneens in 2001 (uitvoering), 2002 en 2003 bevestigd. De vraagstelling was echter niet altijd dezelfde, wat vergelijkingen over de jaren heen enigszins bemoeilijkt. In 2010 werd enkel de vraag die peilt naar de deelname aan levenslang leren opgenomen. *Bijkomende opleiding* wordt in de SCV-survey vanaf 2002 gezien als 'alle bijkomende opleidingen, vormingen of trainingen die al dan niet te maken hebben met uw diploma of beroep en die tijdens de dag of 's avonds kunnen worden gevolgd'. Op die manier wordt er getracht het formele en het niet-formele leren te vatten, evenals het arbeidsgerelateerde en het niet-arbeidsgerelateerde leren.

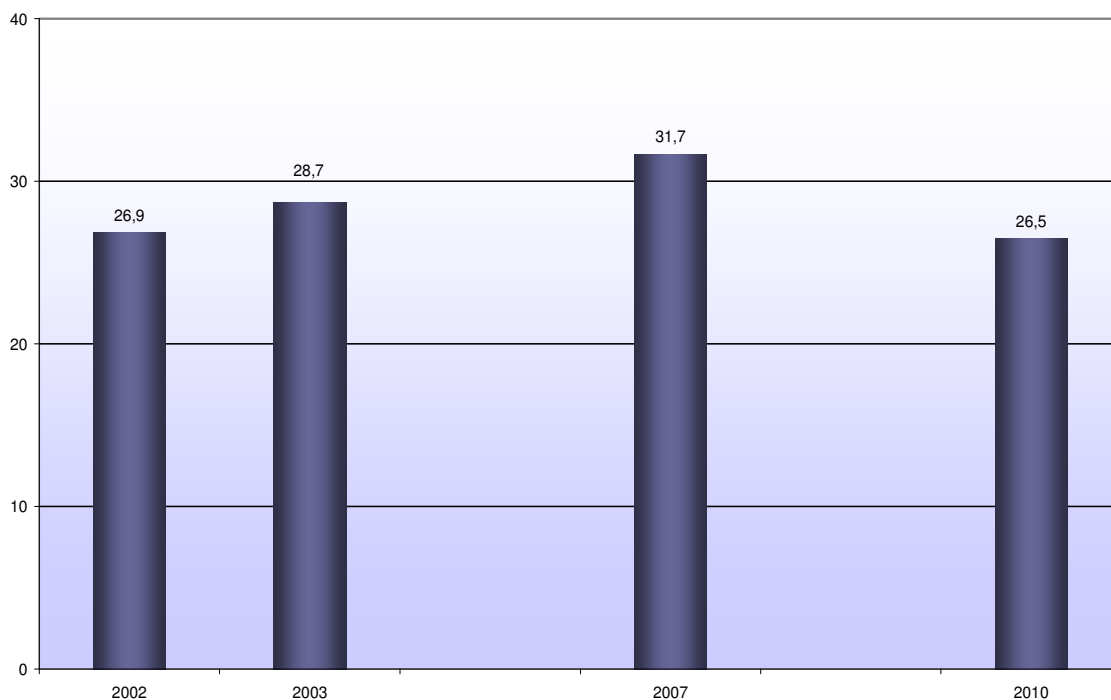
Er wordt gekeken naar de verschillen en gelijkenissen in de tijd en tussen verschillende groepen van Vlamingen op het vlak van deelname aan levenslang leren. Daartoe worden enkele *achtergrondkenmerken* mee in de analyses opgenomen: geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, arbeidsmarktsituatie en functiebeperking. Deze laten toe een aantal kansengroepen in de kijker te plaatsen. Aangezien de nadruk ligt op bijkomende opleidingen, wordt de leeftijd beperkt tot de volwassen bevolking van 25 tot 64 jaar. Er worden vier leeftijdsklassen onderscheiden: 25-34, 35-44, 45-54 en 55-64. Bij het onderwijsniveau worden er drie groepen gemaakt: laaggeschoold (geen/lager onderwijs en lager secundair onderwijs), middengeschoold (hoger secundair onderwijs) en hooggeschoold (niet-universitair hoger onderwijs en universitair onderwijs). Bij de variabele arbeidsmarktsituatie zijn de respondenten in drie categorieën opgedeeld. De eerste categorie, werkenden, behelst mensen die tewerkgesteld zijn als werknemer, zelfstandigen, ook GESCO's, RVA-stages, PWA, interim, DAC, dienstencheques en meewerkenden in gezins- of familiebedrijf. Een tweede categorie, werkzoekenden, bestaat uit uitkeringsgerechtigde werklozen en personen op zoek naar een eerste job. De derde groep, niet-beroepsactieven, omvat: gepensioneerden (ook brugpensioen, prepensioen), huisvrouwen of -mannen, personen met ziekteverlof, personen met bevallingsverlof, mensen met volledig verlof zonder wedde, personen met voltijds tijdskrediet of voltijdse loopbaanonderbreking (ook ouderschapsverlof, palliatief verlof en verlof voor medische bijstand aan een ziek familielid), arbeidsongeschikten, studerende in volledig dagonderwijs en andere. De variabele functiebeperking, die aangeeft of men al dan niet een handicap/functiebeperking heeft, wordt geïndiceerd aan de hand van twee vragen: het al dan niet hebben van langdurige ziektes, aandoeningen of handicaps en de mate van belemmering erdoor. Respondenten die lijden aan langdurige ziektes, aandoeningen of handicaps en daardoor af en toe of voortdurend belemmerd worden in hun dagelijkse bezigheden, worden ingedeeld bij de personen met functiebeperkingen.

Door de ongelijke opleidingsparticipatie van verschillende groepen tegenover elkaar te plaatsen, kan er een indicator bekomen worden die weergeeft in welke mate een bepaalde groep meer of minder deelneemt aan bijkomende vorming dan een andere groep (Vanderbiesen e.a., 2009). Een waarde 1 duidt op een gelijke opleidingsdeelname van de twee groepen. Bij een waarde groter dan 1 neemt de ene groep minder deel aan opleidingen dan de andere groep. Op deze wijze kunnen er verschillende *opleidingskloven* bekomen worden.

2. Globale deelname aan levenslang (en levensbreed) leren

Hoe is de opleidingsparticipatie van de Vlaamse bevolking de laatste jaren geëvolueerd? In de SCV-surveys uit 2002, 2003, 2007 en 2010 werd aan de respondenten gevraagd of zij de afgelopen 12 maanden nog een bijkomende opleiding gevolgd hebben. Hieronder worden alle bijkomende opleidingen, vormingen of trainingen verstaan die al dan niet te maken hebben met het diploma of beroep en die tijdens de dag of 's avonds kunnen gevolgd worden. Zowel het levenslange als het levensbrede leren komt zo in de kijker.

Figuur 1 Opleidingsparticipatie bevolking (25-64 jaar), referentieperiode 12 maanden, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010*, % ja

*p < 0,05

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

Ruim één op de vier 25-64-jarigen gaf te kennen een bijkomende opleidingsactiviteit in 2002 gevolgd te hebben. In 2003 en 2007 zijn er dit met circa drie op tien wel wat meer. Anno 2010 ligt de opleidingsdeelname terug lager, zelfs ietwat onder het niveau van 2002. Deze bevindingen komen niet helemaal overeen met de gegevens op basis van de EAK, waar men in 2009 op 7,4% van de 25-64-jarigen uitkomt die deelneemt aan bijkomende opleiding en waar zich bovendien sinds 2004 een dalende tendens aftekent in de Vlaamse opleidingsparticipatie. Er zijn wel een aantal beduidende verschillen tussen de EAK cijfers en deze op basis van de SCV-survey (Vanweddingen, 2008). Een belangrijk onderscheid is dat de referentieperiode bij de SCV-survey veel hoger is: 1 jaar tegenover 4 weken in de EAK indicator die gehanteerd wordt voor de opvolging van de beleidsdoelstellingen in verband met levenslang leren. Ook de vraagstelling is niet volkomen gelijklopend tussen beide surveys.

3. Ongelijke deelname levenslang (en levensbreed) leren

Niet alle Vlamingen nemen even actief deel aan levenslang en levensbreed leren. Achter de globale opleidingsdeelname gaan diverse ongelijkheden schuil. Zo blijkt er hierna een (zeer) verscheiden vertegenwoordiging in de participatie aan bijkomende opleidingsactiviteiten naargelang geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, arbeidsmarkt-deelname en het al dan niet hebben van een functiebeperking.

3.1. Mannen versus vrouwen

Naar *geslacht* valt een bescheiden opleidingsachterstand bij de vrouwen tegenover de mannen te noteren. Mannen nemen iets meer deel aan een bijkomende vormingsactiviteit, maar niet altijd op een significante wijze. Deze resultaten sporen met conclusies uit andere onderzoeken (Herremans, 2003; Vanderbiesen e.a., 2009, Vanweddingen, 2008; Van Woensel, 2006).

Tabel 1 Opleidingsparticipatie bevolking (25-64 jaar), referentieperiode 12 maanden, naar geslacht en genderkloof, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010, % ja

	2002	2003	2007	2010
Mannen	29,3	32,2	32,7	29,7
Vrouwen	24,5	25,0	30,7	23,0
<i>Significantie</i>	NS	*	NS	*
Genderkloof[°]	1,2	1,3	1,1	1,3

[°] Genderkloof = aandeel mannen in opleiding/aandeel vrouwen in opleiding

NS: niet significant

* $p < 0,05$

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

Het aandeel mannen in opleiding gedeeld door het aandeel opleidingsactieve vrouwen geeft de *genderkloof* in opleidingsdeelname. Deze biedt een zicht op het verschil in opleidingsparticipatie tussen beide geslachten. Een genderkloof van 1,1 in 2007 geeft aan dat de vrouwen bijna in gelijke mate opleiding volgen als de mannen en dat de kloof nagenoeg gedicht is. Dit is wellicht te wijten aan het feit dat de arbeidsdeelname bij de vrouwen steeds verder stijgt. Vrouwen die zich aanbieden op de arbeidsmarkt volgen haast even vaak een bijkomende vorming als beroepsactieve mannen (Herremans, 2001). In 2010 is de kloof evenwel opnieuw wat groter geworden: mannen nemen 1,3 keer meer deel aan een bijkomende opleiding dan vrouwen.

3.2. Jongeren versus vijftigplussers

Opleidingsparticipatie is duidelijk *leeftijdsgebonden*. Jonge volwassenen nemen veel vaker deel aan bijkomende vorming dan de ouderen op arbeidsleeftijd. Zo ligt de deelname aan opleiding bij de 25-34-jarigen meer dan dubbel zo hoog als bij de 55-64-jarige leeftijdscategorie. Bij de jongste leeftijdsklasse zitten heel wat mensen die hun intrede op de arbeidsmarkt doen en aan het begin van hun loopbaan staan. Onderzoek toont aan dat er dan net het meest van baan veranderd wordt (Herremans, 2001). Een nieuwe werksituatie kan de behoefte aan bijkomende opleiding en vorming stimuleren. De participatie aan opleidingen neemt af met het ouder worden. Vooral de 55-64-jarigen volgen behoorlijk wat minder bijkomende vormingsactiviteiten. Dit heeft mogelijk ook te maken met de geringere aanwezigheid van 55-plussers op de arbeidsmarkt.

Tabel 2 Opleidingsparticipatie bevolking (25-64 jaar), referentieperiode 12 maanden, naar leeftijdsklassen en generatiekloof, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010, % ja

	2002	2003	2007	2010
25-34 jaar	34,3	39,8	40,1	33,6
35-44 jaar	29,5	32,1	38,4	31,5
45-54 jaar	25,6	27,9	30,3	24,5
55-64 jaar	16,0	11,8	16,5	15,8
<i>Significantie</i>	***	***	***	***
Generatiekloof ^o	1,6	1,9	1,7	1,7

^o Generatiekloof = aandeel 25-49-jarigen in opleiding/aandeel 50-64-jarigen in opleiding

*** p < 0,001

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

De generatiekloof op vlak van opleidingsparticipatie kan berekend worden door het aandeel 25-49-jarigen in opleiding te delen door het aandeel 50-64-jarigen in opleiding. Op deze wijze wordt duidelijk hoe groot de afstand tussen beide leeftijdsgroepen is en in welke mate de 50-plussers achterblijven op de jongere generaties. Anno 2010 is de generatiekloof er nog steeds en komt met een stabiele 1,7 haast op eenzelfde niveau als in 2002.

3.3. Hogergeschoolden versus laaggeschoolden

Deelname aan levenslang leren in Vlaanderen verschilt significant naargelang het bereikte *onderwijsniveau*. Hier speelt onmiskenbaar een Mattheüseffect: mensen die al hooggeschoold zijn nemen het meest deel aan bijkomende opleiding, zij die laaggeschoold zijn het minst. Initieel onderwijs is belangrijk voor de participatie aan bijkomende trainingen. Hooggeschoolden, die het studeren gewoon zijn, nemen vaker deel aan bijkomende vorming op volwassen leeftijd. Laaggeschoolden hebben dikwijls minder kans om nascholing te volgen tijdens hun volwassen leven (Van Woensel, 2006).

Tabel 3 Opleidingsparticipatie bevolking (25-64 jaar), referentieperiode 12 maanden, naar onderwijsniveau en onderwijskloof, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010, % ja

	2002	2003	2007	2010
Laaggeschoolden	15,8	16,8	11,8	11,0
Middengeschoolden	28,3	27,8	32,7	26,2
Hooggeschoolden	40,8	46,1	49,8	38,3
<i>Significantie</i>	***	***	***	***
Onderwijskloof ^o	2,1	2,1	3,4	2,9

^oOnderwijskloof = aandeel midden- en hooggeschoolden in opleiding/aandeel laaggeschoolden in opleiding

*** p < 0,001

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

Door de opleidingsdeelname van de hogergeschoolden, dit zijn de midden- en hooggeschoolden samen, in verhouding tot de vormingsparticipatie van laaggeschoolden te nemen, wordt zichtbaar hoe groot de *onderwijskloof* tussen beide groepen is. Tussen 2002 en 2007 is deze kloof zelfs nog vergroot. Anno 2010 zijn hogergeschoolde Vlamingen bijna drie keer meer opleidingsactief dan de laaggeschoolde bevolking.

3.4. Beroepsactieven versus niet-beroepsactieven

De opleidingsdeelname naar *arbeidsmarktpositie* varieert naargelang men al dan niet beroepsactief is. De beroepsbevolking of de beroepsactieven zijn diegenen die zich aanbieden op de arbeidsmarkt, hetzij als werkende hetzij als werkzoekende. De niet-beroepsactieven zijn personen die niet werken en ook geen werk zoeken. In deze groep zitten onder meer huisvrouwen en -mannen, studenten, (vervroegd) gepensioneerden, ... In 2010 valt de deelname aan permanente vorming zowel bij de beroepsactieven als niet-beroepsactieven bijna terug op het peil van 2002. Opvallend in 2010 is dat de opleidingsparticipatie bij werkzoekenden terug iets hoger ligt dan bij de werkenden. Wellicht speelt de trajectbegeleiding van de werkzoekenden in Vlaanderen hierin een rol.

Tabel 4 Opleidingsparticipatie bevolking (25-64 jaar), referentieperiode 12 maanden, naar arbeidsmarktpositie en (arbeidsmarkt)participatiekloof, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010, % ja

	2002	2003	2007	2010
Beroepsactieven	30,8	34,1	36,6	30,5
werkenden	30,8	35,5	36,7	30,4
werkzoekenden	31,4	20,3	34,7	33,3
Niet-beroepsactieven	12,8	10,2	14,5	12,1
<i>Significantie</i>	***	***	***	***
(Arbeidsmarkt)participatiekloof [°]	2,4	3,3	2,5	2,5

[°](Arbeidsmarkt)participatiekloof = aandeel beroepsactieven in opleiding/aandeel niet-beroepsactieven in opleiding

*** p < 0,001

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

De verhouding tussen de beroepsactieven die deelnemen aan vorming en de niet-beroepsactieven die opleidingsactief zijn, laat toe de *(arbeidsmarkt)participatiekloof* te becijferen op gebied van (bijkomende) opleidingen. In 2007 en 2010 kwam de kloof op 2,5. Deze ratio, die groter is dan 1, geeft aan dat de niet-beroepsactieven achterlopen op opleidingsvlak ten opzichte van de beroepsbevolking. De kloof is sinds 2002 min of meer stabiel gebleven, enkel in 2003 was er plots een grotere achterstand van de niet-beroepsactieven ten opzichte van de beroepsactieven.

3.5. Personen zonder functiebeperking versus personen met functiebeperking

Mensen met een handicap volgen minder bijkomende opleidingen dan personen zonder *functiebeperking*. Doorheen de jaren kent de deelname van personen, die in hun dagelijks handelen belemmerd worden door een functiebeperking, een schommelend verloop. Hun opleidingsparticipatie blijft lager liggen dan deze van mensen zonder functiebeperking.

Tabel 5 Opleidingsparticipatie bevolking (25-64 jaar), referentieperiode 12 maanden, naar functiebeperking en handicapkloof, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010, % ja

	2002	2003	2007	2010
Functiebeperking				
Ja (af en toe/vaak last)	20,4	14,3	22,0	20,2
Neen (geen of weinig last)	27,9	31,1	33,9	28,0
<i>Significantie</i>	NS	***	**	*
Handicapkloof ^a	1,4	2,2	1,5	1,4

^aHandicapkloof = aandeel personen zonder functiebeperking in opleiding/aandeel personen met een functiebeperking in opleiding

NS: niet significant

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

*** $p < 0,001$

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

Door de opleidingsdeelname van personen zonder functiebeperking te plaatsen tegenover de opleidingsparticipatie van mensen met een functiebeperking kan de *handicapkloof* bekomen worden. Deze kloof geeft de mate aan waarin personen met een handicap achterop hinken wat betreft het volgen van permanente vorming. In 2010 nemen personen zonder handicap 1,4 keer meer deel aan bijkomende opleidingen dan mensen met een functiebeperking. Tussen 2002 en 2010 is de handicapkloof redelijk stabiel gebleven, behalve in 2003 toen de kloof tussen personen met en zonder een functiebeperking opeens een stukje dieper werd.

Besluit

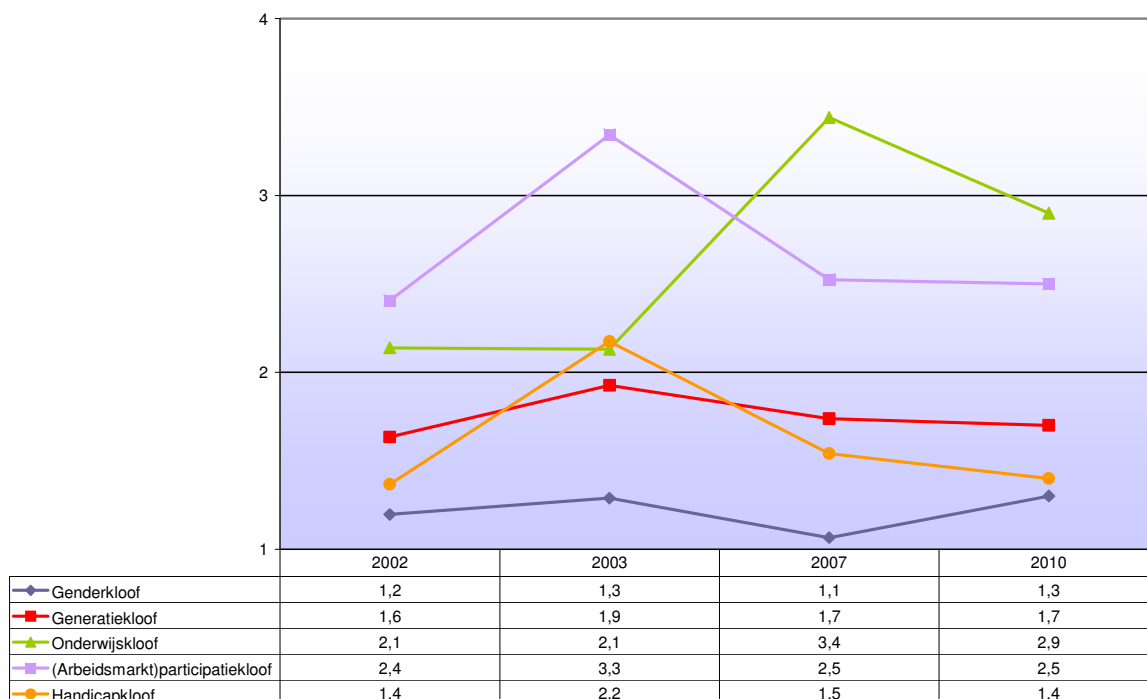
In 2010 hebben ongeveer één op vier Vlamingen in de voorbije twaalf maanden deelgenomen aan een bijkomende opleiding. Daarmee daalt de opleidingsdeelname terug naar het niveau van 2002 toen ruim een kwart van de Vlaamse bevolking aan een bijkomende vormingsactiviteit participeerde.

Niet iedereen volgt in dezelfde mate bijkomende trainingen. Een aantal groepen nemen opvallend minder deel aan permanente vorming: vrouwen, ouderen, laaggeschoolden, niet-beroepsactieven en mensen met een functiebeperking. Omgekeerd wil dit zeggen dat deelnemers aan bijkomende opleidingen eerder man, jong, hoger geschoold, beroepsactief en zonder functiebeperkingen zijn.

Anno 2010 blijkt de onderwijskloof nog steeds het grootst te zijn. De afstand tussen mannen en vrouwen op de opleidingsmarkt blijkt dan weer het kleinst te zijn.

Over de periode 2002-2010 is de generatiekloof en de genderkloof het meest stabiel.

Figuur 2 Evolutie opleidingskloven naar enkele achtergrondkenmerken, Vlaamse Gemeenschap, 2002-2010

Bron: SCV-surveys, bewerking SVR

Bibliografie

Carton, A., Vandermolen, T. & Pickery, J. (2007). *Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen 2006*. SVR-Technisch Rapport 2007/2. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Herremans, W. (2001). Permanente vorming. In: *Jaarreeks 2001, De arbeidsmarkt in Vlaanderen, deel 4, Jaarboek*, 127-134.

Herremans, W. (2003). Leren na het onderwijs? De opleidingsparticipatie van volwassenen in Vlaanderen, in de buurlanden en Europa. In: *Jaarreeks 2002, De arbeidsmarkt in Vlaanderen, deel 4, Jaarboek*, 181-189.

Vanderbiesen, W. & Djait, F. (2009). *De meting van opleidingsinspanningen. Ontwikkeling van een Vlaamse boordtabel*. WSE report 2009. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Steunpunt Werk en Sociale Economie / Brussel: Vlaamse overheid, Departement Werk en Sociale Economie.

Vanweddungen, M. (2008). *Leren een leven lang in Vlaanderen?*. SVR-Rapport 2008/6. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Van Woensel, A. (2006). *In het lang en in het breed. Levenslang leren in Vlaanderen en Europa*. WAV-Rapport 2006. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming.